

Інклюзія як організаційно-економічний механізм оптимізації зайнятості економічно активного населення

О. НАРТЮК

Інститут підготовки кадрів ДСЗУ
м. Київ

У статті виявлено і узагальнено соціально-інтеграційні підходи зарубіжних науковців до дослідження концепту соціальної інклюзії у сфері зайнятості. Автором запропонована дефініція інклюзії у сферу зайнятості економічно активного населення, виокремлено її ознаки як організаційно-економічного механізму оптимізації зайнятості та запропоновано низку її критеріїв (економічних, соціальних, правових та інших).

В статье выявлены и обобщены социально-интеграционные подходы зарубежных ученых к изучению концепта социальной инклюзии в сфере занятости. Автором предложена дефиниция инклюзии в сферу занятости экономически активного населения, выделено ее признаки как организационно-экономического механизма оптимизации занятости и предложен ряд ее критериев (экономических, социальных, правовых и других).

Done in article analyzes revealed generalized and social integration approaches foreign scientists and researchers to study the concept of social inclusion in employment. The author proposed definition of inclusion within the scope of employment of the economically active population, determined its characteristics as organizational and economic mechanism for optimizing employment and hypothetically identified a number of criteria (economic, social, legal, etc.).

Ключові слова: інклюзія, механізм зайнятості, економічно активне населення, критерії інклюзії.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Зайнятість економічно активного населення перебуває на вістрі уваги вітчизняних та зарубіжних вчених і практиків упродовж останніх десятиліть. Вказаний інтерес детермінований вступом економіки у постіндустріальну фазу розвитку¹. Нині цей перехід зумовлює зростання актуальності використання сучасних парадигм соціального розвитку для пояснення розвитку економіки та ситуації на ринку праці.

Концепт соціальної інклюзії (включення) населення є однією із таких соціологічних ідей, яка на думку зарубіжних науковців та дослідників (наприклад, Е. Гідденс²; Р. Левітас³; Ф. Фаррінгтон⁴ та ін.), справляє позитивний вплив на сучасний еко-

номічний розвиток. У цілому, соціальна інклюзія є процесом включення соціально вразливих груп населення у всі сфери суспільного життя, зокрема, у сферу зайнятості та ринок праці.

Утім, як свідчить практика, нині на світовому та вітчизняному ринках праці існує виразна негативна тенденція поширення дискримінаційних обмежень економічно активного населення за ознакою віку. Як свідчать дослідження МОП⁵ серед роботодавців багатьох країн світу існує стійкий стереотип щодо якості робочої сили економічно активного населення віком понад 40 років (далі – середнього віку)⁶. У свою чергу, це спричиняє виключення значної частки економічно активного населення із соціально-трудова відносин на ринку праці.

З огляду на викладене вище, дослідження інклюзії як соціально-економічного механізму оптимізації

¹Примітка. Постіндустріальна фаза розвитку економіки базується на виробництві, розподілі і використанні знань та інформації.

²Giddens A. The Third Way. The Renewal of Social Democracy / A. Giddens. – Polity Press, 1998. – 196 p.

³Levitas R. The inclusive society? Social exclusion and New Labour. – Basingstoke: Macmillan, 1998.

⁴Farrington F. Towards a useful definition: advantages and criticism of "social exclusion" / F. Farrington: [Electronic resource] // GEOView: Online Undergraduate Review of Geography and Environmental Studies. – 2013. – Access Mode: www.socsci.flinders.edu.au/.../farrington.html.

⁵Равенство в сфері труда: Вызов сохраняется: Глобальный доклад, представленный в соответствии с механизмом реализации Декларации МОТ об основополагающих принципах в сфере труда на 100-й сессии МКТ от 2011 г. № I(B). – Женева, Международное бюро труда, 2011. – С. 82.

⁶Там же. – С. 45.

зайнятості економічно активного населення є актуальним питанням, яке постає нині перед вітчизняною економічною наукою та має практичне значення в контексті здійснюваних в Україні сучасних соціально-економічних трансформацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Нині можна спостерігати значне збільшення кількості наукових праць і публікацій, в яких зарубіжні та вітчизняні науковці та дослідники вивчають явище соціальної інклюзії населення у сучасних реаліях.

Джерельною базою статті, на яку спирався автор при її написанні, є результати досліджень зайнятості населення в Україні, які проведено в наукових роботах С. Бандура, Д. Богині, І. Гнибіденка, О. Грیشної, С. Гудзинського, В. Данюка, Т. Заяць, О. Кисельової, А. Колода, Е. Лібанової, Л. Лісогор, Ю. Маршавіна, С. Оксамитної, В. Онікієнка, О. Ревнівцевої, В. Хмелька та ін.

Різні аспекти зайнятості економічно активного населення в контексті впливу на неї соціальних парадигм вивчалися в наукових роботах російських науковців і дослідників, зокрема, А. Вишневського, Ж. Зайончковської, А. Зудіної, Н. Римашевської, Т. Смирнової, В. Ярьскої та ін.

Цінним і корисним для дослідження є внесок, який зробили в розроблення сучасної теорії зайнятості в контексті соціального включення у ринок праці такі зарубіжні науковці та дослідники, як Т. Бернс, Е. Гідденс, Р. Левітас, С. Морган, Дж. Хілс, А. Сен, Х. Сільвер, Ф. Фаррінгтон, Р. Фіцпатрік та ін.

Британський вчений-соціолог Е. Гідденс⁷ в контексті дослідження концепту соціального виключення зауважує на необхідності соціального включення окремих верств населення в суспільне життя як базової умови вирішення проблем безробіття, бідності та депривації.

Подібну точку зору щодо вирішення проблеми соціального виключення (ексклюзії) обстоюють у наукових працях і публікаціях Ф. Фаррінгтон⁸ та А. Сен⁹. Вони зазначають, що соціальна інклюзія окремих верств населення є один із ключових способів вирішення таких соціальних і економічних

проблем як бідність, зайнятість, довготривале безробіття тощо.

Водночас можна спостерігати і значне збільшення кількості наукових праць і публікацій, в яких західні науковці й дослідники й фахівці відкрито дискутують щодо положення концепту соціальної інклюзії та піддають його серйозній критиці. Зокрема, британська вчена Р. Левітас¹⁰ піддає критичному аналізу міркування деяких науковців про зайнятість як базовий спосіб соціального включення. Вчена слушно зауважує, що «соціальна інклюзія здебільше в сучасних умовах обмежується включенням тільки в ринок, а дискусивний простір щодо змісту цієї категорії вузько сфокусований на проблемі економічної неактивності»¹¹.

Відтак, можна стверджувати, що нині існує дихотомія у підходах до сучасних досліджень концепту соціальної інклюзії. Прихильники цього концепту сприймають інклюзію як своєрідну «панацею» у вирішенні економічних та соціальних проблем в суспільстві. Критики ж зауважують на обмеженості такого підходу до розуміння соціальної інклюзії.

Утім, інклюзія економічно активного населення середнього віку у соціально-трудові відносини на ринку праці сприятиме вирішенню проблем зайнятості та забезпечення робочою силою в контексті поглиблення демографічної кризи у більшості країн світу. Тому питання інклюзії у сферу зайнятості економічно активного населення ще більше актуалізується нині та потребує дослідження з урахуванням сучасних реалій розвитку ринку праці.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. Аналіз джерельної бази дослідження статті дає підстави зробити висновок, що, попри наявність цілої низки праць і публікацій, в яких висвітлюються різні аспекти зайнятості населення, нові виклики та загрози соціального характеру на ринку праці (дискримінація та виключення за ознакою віку) та їх вплив на зайнятість економічно активного населення віком понад 40 років, розглядаються фрагментарно, побіжно та залишаються наразі недостатньо дослідженими.

Здебільшого, нині досліджуються проблеми залучення у соціально-трудові відносини на ринку праці таких соціально вразливих категорій населення як

⁷Definitions and different understandings of social exclusion:[Electronic resource] // GSDRC. Web-site. – 2013. – Access mode: <http://www.gsdr.org/go/topic-guides/social-exclusion/definitions-and-different-understandings-of-social-exclusion#key-debates>.

⁸Farrington F. Towards a useful definition: advantages and criticism of "social exclusion" / F. Farrington: [Electronic resource] // GEOView: Online Undergraduate Review of Geography and Environmental Studies. – 2013. – Access Mode: www.socsci.flinders.edu.au/.../farrington.html.

⁹Sen A. Social Exclusion: Concept, Application, And Scrutiny. – Manila: Asian Development Bank, 2000.

¹⁰Levitas R. The inclusive society? Social exclusion and New Labour. – Basingstoke: Macmillan, 1998.

¹¹Астоянц М. С. Социальная инклюзия: попытка концептуализации и операционализации понятия:[Электронный ресурс] / М. С. Астоянц, И. Г. Росихина // Известия Южного федерального университета. Педагогические науки. – 2009. -№ 12. – С. 51-58. – Режим доступа: pi.sfedu.ru/rspu/science/grants/social_orphanry/Izvestiya_UFY_12.doc.

жінки, молодь, особи з інвалідністю. Однак, такий підхід до вивчення проблем зайнятості економічно активного населення за наявності стійкої тенденції до зростання дискримінаційних проявів на ринку праці за віковою ознакою видається певною мірою однобічним.

Дихотомія наукових думок щодо сутності концепту соціальної інклюзії та існування в Україні наразі «пробілу» щодо дослідження інклюзії населення середнього віку у сферу зайнятості зумовило необхідність у виокремленні таких питань в окремий напрям дослідження та його проведення в межах цієї статті.

Мета дослідження вдосконалити інструментарій оцінки процесів інклюзії економічно активного населення середнього віку у сферу зайнятості. Для досягнення даної мети визначено такі завдання: 1) здійснити аналіз інклюзії економічно активного населення середнього віку у сферу зайнятості; 2) виокремити основні ознаки і критерії інклюзії економічно активного населення у сфері зайнятості.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результаті. Як свідчить практика, на ринку праці як економічно розвинених країн світу, так і країн з перехідним типом економіки, існує виразна негативна тенденція щодо поширення проявів дискримінаційних обмежень за віковою ознакою. Згідно оприлюднених результатів досліджень МОП рівності у сфері праці¹² та соціологічних досліджень прояву обмежень за віком на ринку праці в регіонах України¹³ упродовж останнього десятиліття кожна третя особа віком понад 40 років стикається з певними дискримінаційними обмеженнями у реалізації їх трудових прав. Іншими словами, значна частка економічно активного населення середнього віку переходить у стан економічної неактивності у результаті ексклюзії (виключення) із сфери зайнятості за ознакою віку.

Відтак, на ринку праці відбувається інтенсифікація процесів за ознакою «включення (інклюзії)-виключення (ексклюзії)» певних вікових категорій економічно активного населення. У результаті зростання інтенсивності вказаних процесів, на світовому

та вітчизняному ринку праці, а також на тлі демографічної кризи та стрімкого постаріння економічно активного населення, відбувається зменшення чисельності робочої сили.

Коротка історична ретроспектива наукових досліджень феноменів соціальної інклюзії та ексклюзії дає підстави стверджувати, що дані концепти виникли у західноєвропейській науці у 70-90-і роки минулого століття. Це стало передумовою розвитку нових соціальних підходів щодо дослідження таких явищ як бідність, зайнятість, дискримінація, тощо¹⁴. Як зауважує український соціолог Ю. Савельєв¹⁵, поява концепцій соціального включення та соціального виключення зумовила зміну в соціально-економічному розвитку більшості західноєвропейських країн ідеології загальної рівності на ідеологію рівних можливостей¹⁶. Це в свою чергу спричинило зміну основного вектора розвитку та реалізації соціально-економічної політики упродовж останніх десятиліть у країнах ЄС. Іншими словами, в сучасних реаліях соціальні аспекти суспільного розвитку нині суттєво впливають на економічний стан та стан ринку праці.

Зокрема, забезпечення продуктивної та повної зайнятості як умови повноцінного включення індивіда в соціум у стратегії соціально-економічного розвитку країн ЄС «Європа-2020»¹⁷ є одним із основних напрямів розвитку. А за умови демографічної кризи та стрімкого постаріння економічно активного населення у більшості західноєвропейських країн актуальним завданням є зростання чисельності економічно активного населення. Таке зростання можливе внаслідок інтенсивного включення у сферу зайнятості старших вікових контингентів та продовження періоду його працездатності¹⁸.

Нині у науковій думці не існує одностайного підходу до тлумачення понять «соціальної інклюзії» і «соціальної ексклюзії». Така неоднозначність підходів зумовила наявність серед науковців палкої дискусії навколо сутності цих категорій. Ще однією з причин виникнення дискусії навколо змісту понять соціального включення та виключення є специфіка сфери їх використання. Як свідчить практика, здебільше вказані поняття мають широкий вжиток у

¹²Равенство в сфері труда: Вызов сохраняется: Глобальный доклад, представленный в соответствии с механизмом реализации Декларации МОТ об основополагающих принципах в сфере труда на 100-й сессии МКТГ от 2011 г. № I(B). – Женева, Международное бюро труда, 2011. – С. 82.

¹³Трудова дискримінація людей старшого віку: результати соціологічного дослідження / Кол. авт. – Х.: ХІСД, 2011. – 64 с.

¹⁴Савельєв Ю. Суперечності концепції соціального виключення і включення: вплив соціально-політичного дискурсу на соціологічні теорії / Ю. Савельєв // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. – 2012. - № 3. – С. 33-41.

¹⁵Там само – С. 40.

¹⁶Там само – С. 38.

¹⁷Europe 2020. A strategy for smart sustainable and inclusive growth: [Electronic resource] // European Commission. 2010. – Access Mode: http://ec.europa.eu/europe2020/index_en.htm.

¹⁸Там само.

соціологічній та педагогічній науках. Водночас, більшість науковців та дослідників схиляються до думки щодо необхідності дослідження процесів соціальної інклюзії та ексклюзії на таких рівнях, як економічний, політичний, соціокультурний, соціальний, територіальний та інші¹⁹.

На думку автора, інклюзія економічно активного населення в економічному контексті має передбачати перш за все його включення у сферу зайнятості. Це зумовлене насамперед тим, що зайнятість є основою та необхідною умовою отримання доходу економічно активним населенням; сприяє доступності певних економічних благ, забезпеченню певного рівня життєдіяльності економічно активного населення та його самореалізації у професійній сфері, тощо.

Базуючись на визначенні категорії «дискримінація»²⁰, яке є досить поширеною у науковому вжитку, автор дійшов висновку, що за змістом поняття «соціальна ексклюзія (виключення)» термінологічно є більш вузьким і за суттю є фактично кінцевим результатом прояву дискримінації. На підставі термінологічного аналізу вказаного поняття, соціальна ексклюзія (виключення) здебільше розуміється як часткове чи повне виключення індивіда чи соціальної групи із соціальної структури суспільства чи суспільних процесів, невідповідність частини населення стандартам життєдіяльності, що склались у суспільстві²¹. Відтак зміст дефініції «соціальна ексклюзія (виключення)» у межах дослідження статті буде вживатись у контексті втрати економічно активним населенням середнього віку соціально-економічних зв'язків, прав та можливостей на ринку праці²². Зміст дефініції «соціальна інклюзія» буде розумітись як відновлення цих зв'язків на ринку праці.

Виходячи з вищевикладеного термінологічного аналізу вказаних категорій, автор пропонує розумі-

ти категорію «інклюзія економічно активного населення у сферу зайнятості» в контексті дослідження статті як активний соціально-економічний процес включення у соціально-трудова відносини соціально вразливих категорій економічно активного населення, які за такими ознаками як вік, стать, раса, стан здоров'я, тощо, зазнають дискримінаційних обмежень та виключення в ході реалізації своїх трудових прав у соціально-трудова відносинах на ринку праці.

Як зазначалось вище, впровадження концепції соціального включення у систему соціально-економічного розвитку більшості країн ЄС істотно змінює основні напрями її реалізації на ринку праці. Нині регулярна зайнятість та стабільне отримання доходу розглядаються більшістю політиків та науковців-прихильників концепції соціального включення як своєрідна «панацея» від дискримінаційних проявів у суспільстві та «найкращий спосіб захисту від соціального виключення»^{23,24}.

Зарубіжний науковець Ф. Фаррінгтон²⁵ зробили висновок про те, що безробіття зумовлює виключення з ринку праці декількох генерацій економічно активного населення. На його думку, сам процес соціальної ексклюзії у сфері зайнятості відбувся у період переходу від індустріальної до постіндустріальної економіки, що змінило вимоги до якості робочої сили, способи соціального забезпечення населення та зумовило появу низки нових соціальних та економічних ризиків. З точки зору таких зарубіжних науковців як Е. Гідденс²⁶, А. Сен²⁷, а також базуючись на постулатах ідеології політики неолібералізму у деяких західноєвропейських країнах, зайнятість є «маршрутом до повного включення економічно активного населення»²⁸.

Проте, не можна не погодитись із деякими зауваженнями, висловленими Р. Левітас у критичному аналізі розуміння сутності соціальної інклюзії.

¹⁹Савельєв Ю. Суперечності концепції соціального виключення і включення: вплив соціально-політичного дискурсу на соціологічні теорії / Ю. Савельєв // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. – 2012. - № 3. – С. 39-40.

²⁰Примітка. Дискримінація - будь-яка відмінність, виключення, обмеження або перевага, що заперечує або зменшує рівне здійснення прав. Поняття охоплює виключення або обмеження можливостей для членів певної групи відносно можливостей інших груп.

²¹Ревнівцева О.В. Соціальне виключення: проблеми визначення та дослідження / О. В. Ревнівцева // Демографія і соціальна економіка. – 2008. - № 1. – С. 101–102.

²²Астоянц М. С. Социальная инклюзия: попытка концептуализации и операционализации понятия: [Электронный ресурс] / М. С. Астоянц, И. Г. Россихина // Известия Южного федерального университета. Педагогические науки. – 2009. -№ 12. – С. 54. – Режим доступа: pi.sfedu.ru/rspu/science/grants/social_orphanry/Izvestiya_UFY_12.doc.

²³Астоянц М. С. Социальная инклюзия: попытка концептуализации и операционализации понятия: [Электронный ресурс] / М. С. Астоянц, И. Г. Россихина // Известия Южного федерального университета. Педагогические науки. – 2009. -№ 12. – С. 57. – Режим доступа: pi.sfedu.ru/rspu/science/grants/social_orphanry/Izvestiya_UFY_12.doc.

²⁴Levitas R. The inclusive society? Social exclusion and New Labour. – Basingstoke: Macmillan, 1998.

²⁵Farrington F. Towards a useful definition: advantages and criticism of "social exclusion" / F. Farrington: [Electronic resource] // GEOView: Online Undergraduate Review of Geography and Environmental Studies. – 2013. – Access Mode: www.socsci.flinders.edu.au/.../farrington.html .

²⁶Giddens A. The Third Way. The Renewal of Social Democracy / A. Giddens. – Polity Press, 1998. – 196 p.

²⁷Sen A. Social Exclusion: Concept, Application, And Scrutiny. – Manila: Asian Development Bank, 2000.

²⁸Levitas R. The inclusive society? Social exclusion and New Labour. – Basingstoke: Macmillan, 1998.

Обґрунтованим є зауваження про надання важливого значення зайнятості та оплачуваної роботи як до способу повноцінного включення до ринків. Однак, сама категорія «соціальна інклюзія» за своїм змістом є багатовимірною, оскільки передбачає включення у різні сфери життя суспільства. З цієї точки зору, зайнятість як інклюзивний процес не обмежується включенням економічно активного населення тільки в ринок. У свою чергу, зайнятість сприятиме інклюзії певних вікових категорій економічно активного населення у соціальну (зайнятість як певний «соціальний ліфт»), соціокультурну (професійна освіта протягом трудового життя), правову (рівні можливості для реалізації громадянських прав і свобод) та інші сфери.

Крім того, на думку автора, зазначені зауваження можуть вважатись обґрунтованими у разі стабільного соціально-економічного розвитку з усталеним формальним ринком праці. За умов наявності ризиків та загроз у соціально-економічній сфері, властивих економікам перехідного типу (значної частки «тіньового» ринку праці та тіньової частки валового внутрішнього продукту (ВВП), дискримінаційних проявів у сфері праці тощо зайнятість буде однією із ключових умов загальної інклюзії в суспільне життя.

Як зазначають російські дослідники М. Астоянц та І. Россихіна²⁹ на індивідуальному чи груповому рівні для соціальної інклюзії характерні такі три ключові ознаки, як: включення у групу, включення у діяльність і суб'єктивний характер включення (самоідентифікація)³⁰.

Виходячи із вищевикладених ознак категорії «соціальна інклюзія» цілком очевидним є те, що інклюзія як процес залучення у сферу зайнятості економічно активного населення містить у собі сукупність усіх трьох ознак, а саме:

- активний процес, який передбачає включення економічно активного населення у категорію зайнятого населення;
- забезпечує включення у трудову діяльність економічно активного населення;
- зумовлює певний соціальний статус населення (відчуття власного економічного та соціального становища як такого, що дає можливість забезпечити гідний рівень життєдіяльності), зростання його тру-

дової мотивації та професійної мобільності, соціальної стратифікацію тощо.

Водночас, автор зауважує на те, що практична реалізація інклюзії у соціально-трудові відносини є засобом впливу на ринок праці з метою досягнення максимально можливого залучення до зайнятості економічно активного населення середнього віку. Іншими словами, інклюзія економічно активного населення середнього віку – це низка організаційних і економічних заходів, засобів і методів впливу суб'єктів ринку праці, за допомогою яких процес включення населення у сферу зайнятості буде найбільш дієвим за умови мінімізації витрат та ризиків. А відтак, інклюзія є організаційно-економічним механізмом оптимізації зайнятості населення середнього віку.

З огляду на вищевикладене, цілком очевидним є те, що інклюзія як організаційно-економічний механізм зайнятості економічно активного населення середнього віку у соціально-трудові відносини реалізується за умови переходу сучасного ринку праці до інклюзивного. Інклюзивним ринок праці, на думку автора, буде за умови наявності таких ознак як відкритості, формального ринку праці, урівноваженості попиту-пропозиції робочої сили, тощо (рис. 1).

Австралійський дослідник Ф. Фаррінгтон [9] зауважує на системність і багатомірність як одну з ключових характеристик соціальної ексклюзії. Відтак, соціальна інклюзія, як протилежний за сутністю та змістом соціальній ексклюзії соціальний феномен, також характеризується системністю та багатомірністю. Слушною є його думка, що виключення індивіда із однієї із систем суспільства призводить до виключення у тій чи іншій мірі з інших пов'язаних з нею систем³¹. Базаючись на цій тезі, Ф. Фаррінгтон пропонує власну багатомірну модель соціальної ексклюзії, яка складається із економічної, соціальної, інституційної, територіальної та ін. систем, де найчастіше відбувається процес соціального виключення³².

На думку автора, безробіття як процес виключення не обмежується ексклюзією економічно активного населення середнього віку тільки з ринку праці та економічних взаємовідносин у ході трудового процесу. Найбільш поширеним негативним соціальним наслідком виключення індивіда внаслідок його без-

²⁹ Астоянц М. С. Социальная инклюзия: попытка концептуализации и операционализации понятия: [Электронный ресурс] / М. С. Астоянц, И. Г. Россихина // Известия Южного федерального университета. Педагогические науки. – 2009. - № 12. – С. 59. – Режим доступа: pi.sfedu.ru/rspu/science/grants/social_orphanry/Izvestiya_UFY_12.doc.

³⁰ Там само.

³¹ Farrington F. Towards a useful definition: advantages and criticism of “social exclusion” / F. Farrington: [Electronic resource] // GEOView: Online Undergraduate Review of Geography and Environmental Studies. – 2013. – Access Mode: www.socsci.flinders.edu.au/.../farrington.html.

³² Там само.

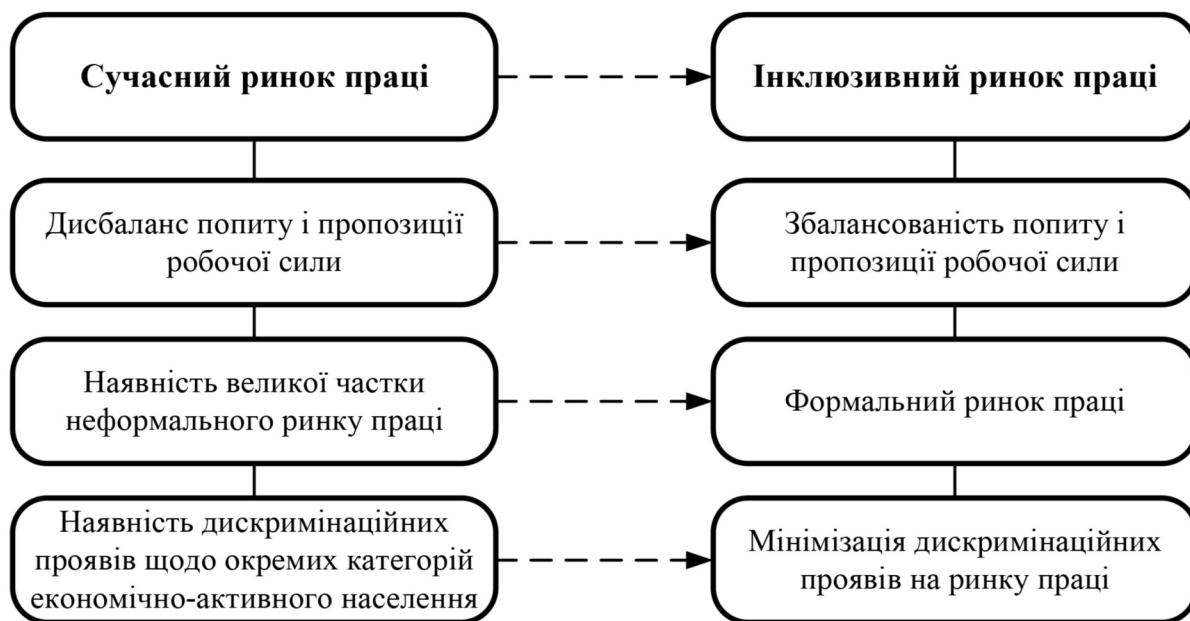

Рис. 1. Схема трансформації сучасного ринку праці у інклюзивний ринок праці

робіття є бідність, «маргіналізація», певною мірою, соціальна депривація та ін. Як було зазначено вище, інклюзія є протилежним за сутністю соціальним явищем до соціальної ексклюзії. На підставі викладеного вище, автор дійшов висновку, що інклюзія як організаційно-економічний механізм оптимізації зайнятості також містить ознаку системності та багатомірності.

Тому на основі комплексної моделі соціального виключення Ф. Фаррінгтона³³ та основних характеристик інклюзивної зайнятості автором гіпотетично виокремлено низку критеріїв інклюзії як організаційно-економічного механізму зайнятості економічно активного населення (рис. 2). Практичне застосування цих критеріїв дозволить визначити дієвість інклюзії як організаційно-економічного механізму оптимізації зайнятості економічно активного населення середнього віку. Критерії, за якими буде визначатись дієвість інклюзії як механізму оптимізації зайнятості, можна умовно об'єднати у такі групи, як:

- економічні критерії інклюзії економічно активного населення (наявність стабільної роботи та достатнього для забезпечення життєдіяльності доходу, відкритий і формальний ринок праці, збалансованість попиту-пропозиції робочої сили, професійна

мобільність та позитивна мотивація до праці, відчуття власного економічного становища);

- правові критерії (рівність прав та можливостей економічно активного населення на ринку праці у процесі реалізації трудових прав, доступність соціально-економічних благ, можливість користуватись ними, мінімізація дискримінаційних проявів на ринку праці, відчуття стабільності та правової захищеності);

- соціальні критерії (включення у соціальні групи, наявність та розширення соціальних зв'язків та мереж, розвиток соціальної згуртованості, соціальна мобільність);

- соціокультурні критерії (професійна зорієнтованість, професійне навчання протягом трудового життя, цінність професійної освіти, додаткові професійні можливості, включеність у суспільну діяльність).

Слід зауважити, що перелік вказаних критеріїв не є остаточним. У ході проведення практичних досліджень ці критерії можуть бути змінені й доповнені новими відповідно до умов соціально-економічного розвитку та реалій ринку праці. Однак практичне використання вказаних критеріїв дасть можливість охарактеризувати дієвість інклюзії як організаційно-економічного механізму оптимізації зайнятості насе-

³³Farrington F. Towards a useful definition: advantages and criticism of "social exclusion" / F. Farrington: [Electronic resource] //GEOView: Online Undergraduate Review of Geography and Environmental Studies. – 2013. – Access Mode: www.socsci.flinders.edu.au/.../farrington.html .

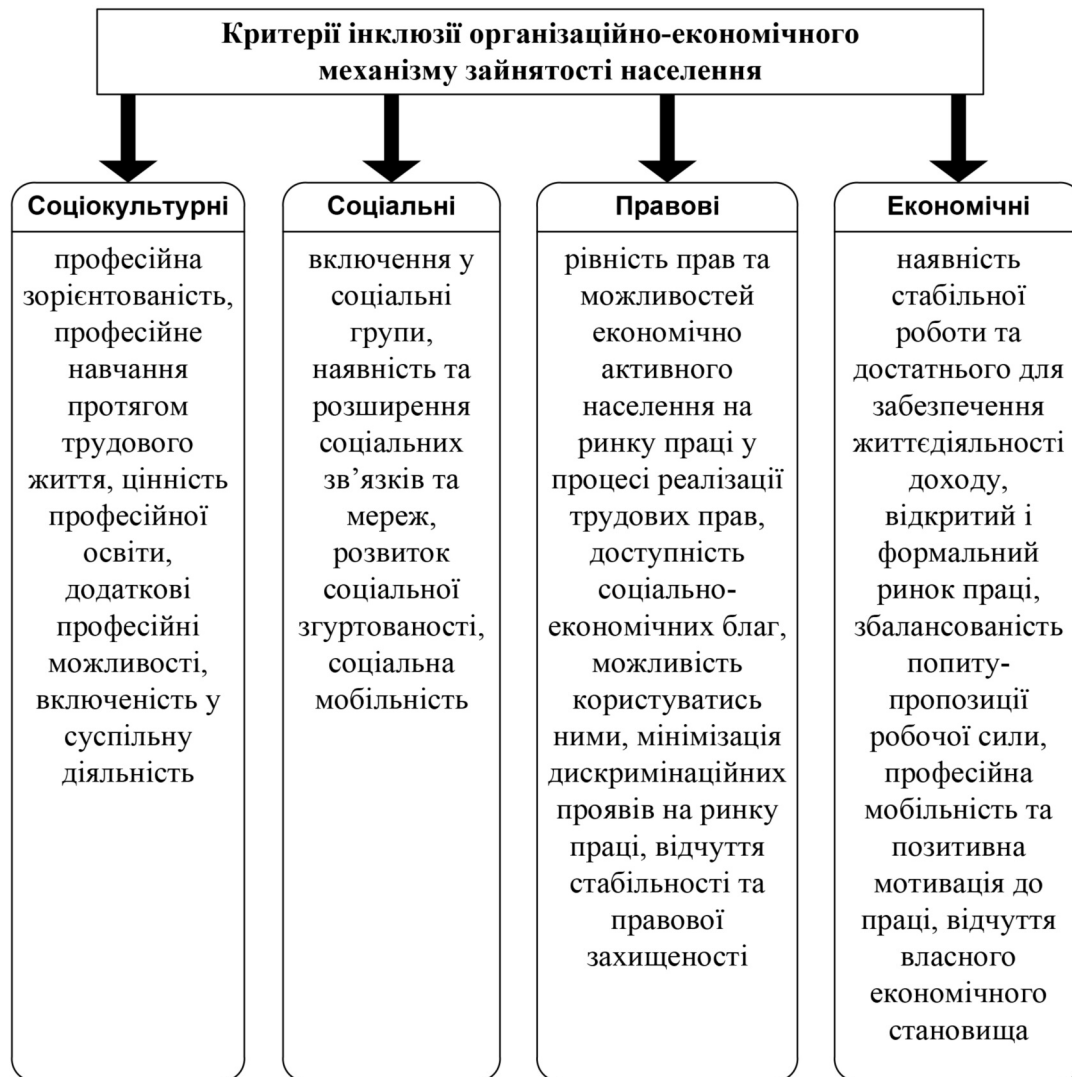

Рис. 2. Критерії інклюзії як організаційно-економічного механізму зайнятості економічно активного населення

лення середнього віку в контексті мінімізації проявів дискримінаційних обмежень на ринку праці.

Висновки. На базі аналізу першоджерел виявлено, що в основу сучасного соціально-економічного розвитку західноєвропейських країн покладено ідею соціального включення економічно активного населення як необхідної умови стабільного розвитку.

Встановлено відсутність одностайного підходу до розуміння змісту категорії «соціальна інклюзія». Деякі зарубіжні науковці й дослідники основною умовою соціального включення населення вважають зайнятість. Однак британська вчена Р. Левітас зауважує на обмеженість змісту поняття соціальної інклюзії тільки включенням економічно активного населення у ринок праці.

На підставі аналізу та узагальнення критичних положень концепту соціальної інклюзії та ексклюзії автором запропоновано таке визначення інклюзії

економічно активного населення у сферу зайнятості – активний соціально-економічний процес включення у соціально-трудова відносини соціально вразливих категорій економічно активного населення, які за ознаками віку, статі, стану здоров'я тощо, зазнають дискримінаційних обмежень та виключення в ході реалізації своїх трудових прав у соціально-трудова відносинах на ринку праці.

Інклюзія як організаційно-економічний механізм оптимізації зайнятості економічно активного населення містить у собі сукупність усіх трьох ознак соціальної інклюзії (включення у певну групу, включення у діяльність, наявність соціального статусу).

Перспективні напрями подальших наукових розвідок: подальше розроблення системи критеріїв інклюзивної зайнятості економічно активного населення; розроблення методик оцінювання інклюзивності зайнятості населення.